zemektedir. Külliyenin diğer yapıları avlu etrafında sıralanmıştır. Doğu taçkapısı yanındaki üç türbe, Geylânî'nin ahfadına aittir. Ortadaki Şeyh Abdurrahman Türbesi'nde, Kanûnî ile IV. Murad'a ait inşa ve tamir kitâbeleri bulunmaktadır. Avlunun kuzeybatısını çeviren iki katlı yapılar medrese, tekke ve imaret hücreleriyle türbelere kadar uzanan kütüphaneyi oluşturmaktadır. Zemin kat hücreleri iki bölümlüdür; geniş sivri kemerli girişten sonra esas mekâna geçilmektedir. Yatakhane olarak planlanan üst kat odalarının önünde, mukarnas başlıklı ahşap sütunların taşıdığı düz örtülü revaklar yer almaktadır.

Cami ile kuzey revaklar arasında, çarpık dikdörtgen planlı bir namazgâh bulunmaktadır. Külliyenin güneydoğu köşesinde, Selçuklu devrindeki yapılardan kalan minare yer almaktadır. Minarenin kalın gövdesinin birinci şerefeye kadar alt kısmı on köşeli, üst tarafı yuvarlaktır ve peteği daha küçük çaplıdır. Batı taçkapısı üstünden yükselen yine tuğladan örülmüş, mozaik çini süslemeli diğer minare ile güneybatı köşesindeki XIX. yüzyıla ait üç katlı saat kulesi Osmanlı eseridir.

BİBLİYOGRAFYA:

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 1405; Abbas el-Azzâvî, *Târîḫ-i ʿIrâḳ beyne'l-iḥtilâleyn*, Bağdad 1938, IV, 33, 119; İbrâhim ed-Derûbî, *el-Bâzü'l-eşheb*, Bağdad 1955; Beşir Fransis, *Bağdâd, Târîḫuhâ ve âs̱âruhâ*, Bağdad 1959, s. 16; Nakkaş Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-ebniye* (nşr. Rıfkı Melûl Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri, I. Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair, Metinler*), Ankara 1965, s. 24; Y. İbrâhim es-Sâmerrâî, *Târîḫu mesâcidi Bağdâdi'l-ḥadîs̱e*, Bağdad 1977, s. 278; Abdüsselâm Uluçam, *Irak'ta Türk Mimarî Eserlerinin Gelişmesi* (doktora tezi, 1983), Atatürk Ünv. İlâhiyat Fak., s. 46-53; Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi* (1980-81), İstanbul 1983, s. 196.

 ABDÜSSELÂM ULUÇAM

ABDÜLKADİR HAMÎDÎ ÇELEBİ

(ö. 955/1548)

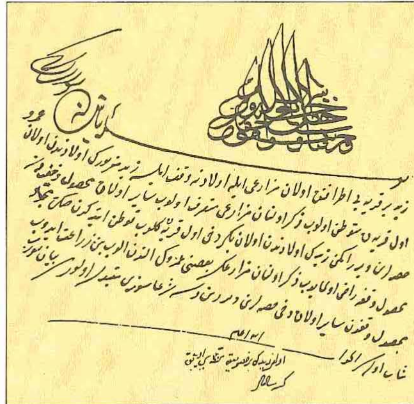
Osmanlı şeyhülislâmı.

Hamîd sancağına bağlı Isparta'dan Mehmed Efendi'nin oğludur. Buraya nisbetle Hamîdî veya Isparta Çelebisi diye tanınmıştır. Çeşitli hocalardan okudu; Kara Seyyidî Efendi'den mülâzım oldu. Zeyrekzâde Rükneddin Efendi'ye intisap ederek Bursa Sultan Medresesi'nde onun yardımcılığında bulundu. Bir müddet sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın yakınlarından Mustafa Ağa'ya özel dersler verdi. Onun teşvik ve yardımıyla İstanbul'da Hacı Hasanzâde, Bursa'da Sultan ve İstanbul'da Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçerek Bursa ve İstanbul kadısı, 1523'te Anadolu kazaskeri oldu.

On dört yıl kadar süren kazaskerliği döneminde dürüstlüğü ile tanınan Abdülkadir Efendi birçok hadisenin içerisinde bulundu. Bunlar arasında, Rumeli Kazaskeri Fenârîzâde ile birlikte Molla Kābız'ı Dîvân-ı Hümâyun'da yargılamadaki başarısızlığı ve bu yüzden hükümdar tarafından azarlanması bilhassa belirtilmeye değer bir olaydır. İlmî yetersizlik iddiası ve bazı siyasî meselelerden dolayı 1537'de kendisine 150 akçe yevmiye bağlanarak kazaskerlikten azledildi (bk. Atâî, s. 186). Bu arada hac farîzasını ifa ederek İstanbul'a döndü. Kasım 1542'de Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa tayin edildi. Üç ay kadar bu görevde kaldıktan sonra hastalığı sebebiyle Ocak 1543'te ayrılmak zorunda kaldı. Bu defa da kendisine günlük 200 akçe üzerinden maaş bağlandı. Bundan sonraki hayatını Bursa'da geçiren Hamîdî Çelebi, burada bir cami ile bir medrese yaptırdı. Öldükten sonra kendi yaptırdığı caminin avlusuna defnedildi.

Devrinin şuarâ tezkirelerinde Türkçe ve Arapça nazım ve nesirdeki kabiliyetinden bahsedilmekte ve şiirlerinden bazı örnekler verilmektedir. Şiirlerinde Kādirî mahlasını kullanmıştır.

Şeyhülislâm Abdülkadir Hamîdî Çelebi'nin bir fetvası
(*İlmiyye Salnâmesi*, s. 365)

BİBLİYOGRAFYA:

Sehî, *Tezkire* (nşr. Mehmed Şükrü), İstanbul 1325, s. 30; Celâlzâde, *Tabakātü'l-memâlik* (nşr. P. Kappert), Wiesbaden 1981, vr. 173ᵃ, 201ᵃ; Âşık Çelebi, *Meşâirü'ş-şuarâ'* (nşr. G. M. Meredith Owens), London 1971, vr. 222ᵇ-223ᵃ; Latîfî, *Tezkire*, s. 272-273; Mecdî, *Şakāik Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 441-443; Atâî, *Zeyl-i Şakāik*, İstanbul 1268, s. 186; *Devhatü'l-meşâyih maa zeyl*, s. 21-22; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 364-367; *Sicill-i Osmânî*, III, 345; Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 265-266; R. C. Repp, *The Mufti of Istanbul*, Oxford 1986, s. 256-263.

 MEHMET İPŞİRLİ

ABDÜLKĀDİR el-KEVKEBÂNÎ

(عبدالقادر الكوكبانى)

es-Seyyid Abdülkādir b. Ahmed b. Abdilkādir b. Nâsır el-Hasenî el-Kevkebânî

(ö. 1207/1792)

Yemenli Zeydî âlimi.

Soyu Hz. Hasan'a ulaşan Yemen Zeydî imamlarından Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ'nın (ö. 850/1446) neslinden gelen Abdülkādir, Zilkade 1135'te (Ağustos 1723) Yemen'in Kevkebân şehrinde doğdu. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra San'a'ya gitti. Orada Muhammed b. İsmâil el-Emîr es-San'ânî, Hâşim b. Yahyâ gibi âlimlerin derslerine devam etti. Ayrıca Yemen'in hemen hemen bütün şehirlerini dolaşarak buralarda görüştüğü âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Mekke'ye ve Medine'ye gitti. İki yıl kaldığı Haremeyn'de çok sayıda âlimle tanışarak onlardan faydalandı. Bir müddet sonra Kevkebân'a dönerek kendisini öğretim faaliyetlerine verdi. Birçok talebe yetiştiren Kevkebânî, hocası Emîr es-San'ânî'nin vefatından sonra Yemen bölgesinde onun yerini dolduran en büyük âlim olarak meşhur oldu.

Kevkebânî, Kevkebân emîri ile arasının açılması üzerine San'a'ya taşındı. Orada Kāsım b. Yahyâ el-Havlânî, Ali b. Abdullah el-Celâl, hocası Emîr es-San'ânî'nin oğlu Abdullah ve daha birçokları kendisinden ilim tahsil ettiler. Ayrıca seçkin talebelerinden biri olan Muhammed b. Ali eş-Şevkânî de hadis, fıkıh, kelâm ve lugat ilimlerinin temel eserlerini ondan okudu. Hatta Kevkebânî, ona bütün rivayetlerini nakletmek üzere umumi icâzet vermiş ve onu *Neylü'l-evtâr*'ı yazmaya teşvik etmiştir. Kendisine ilk formaları gösterince ayrıntılara fazla yer vermemesini tavsiye

etmiş, o da eserini hocasının bu tavsiyesi doğrultusunda kaleme almıştır.

Rebîülevvel 1207'de (Ekim 1792) San'a'da vefat eden Kevkebânî, İslâmî ilimler alanında büyük bir otorite olduğu kadar, edebiyat ve tıp alanında da geniş bilgiye sahipti. Son derece zeki ve tartışmalarında diyalektiği çok iyi kullanan bir kimse idi. Muhtelif dallarda birçok âlim kendisinden faydalanmış, daha çok öğretimle meşgul olduğu için fazla eser verememiştir. Kaynaklarda adları geçen başlıca eserleri şunlardır: *Şerḥu Nüzheti'ṭ-ṭarf fi'l-cârri ve'l-mecrûri ve'ẓ-ẓarf; Felekü'l-Ḳāmûs; Ḥâşiye ʿalâ Ḍavʾi'n-nehâr; Risâle fî baʿżi'l-ʿaḳāḳîri'ṭ-ṭıbbiyye; Ḥâşiyetü'l-Ḳasṭallânî; Ḥâşiyetü'l-Muṭavvel.*

BİBLİYOGRAFYA :

Şevkânî, *el-Bedrü'ṭ-ṭâliʿ*, Kahire 1348 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 360-368; Sıddık Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), III, 183; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 599; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78 / 1954-59, IV, 162; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80 / 1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), V, 282; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1975, s. 179.

 VECDİ AKYÜZ

ABDÜLKĀDİR el-KUREŞÎ

(عبدالقادر القرشى)

(bk. KUREŞÎ).

ABDÜLKĀDİR el-MAĞRİBÎ

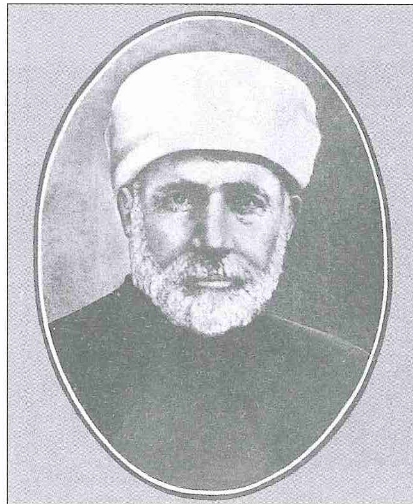
(عبدالقادر المغربى)

Abdülkādir b. Mustafâ el-Mağribî (1867-1956)

Tanınmış Suriyeli yazar, dil ve din bilgini.

Babasının kadılık yaptığı Suriye'nin Lazkiye kasabasında (veya Trablusşam'da) doğdu. Dargavslar diye tanınan Türk asıllı ataları, XI. yüzyılın sonlarında Tunus'tan Trablus'a göç etmişlerdi. Mağribî, babası ve *Risâle-i Ḥamîdiyye* müellifi Şamlı âlim Hüseyin el-Cisr başta olmak üzere Trablus, Şam, İstanbul ve Beyrut'ta devrin ileri gelen hocalarından ders aldı. 1892 yılında tahsil için gittiği İstanbul'da, eserlerini okuyup hayran kaldığı Cemâleddîn-i Efgānî ile tanıştı ve daha sonraları onunla mektuplaşmak suretiyle münasebetini devam ettirdi. Çağdaşı Muhammed Abduh'un daveti üzerine 1905 yılında Mısır'a gitti. Kendilerinden çok faydalandığı Efgānî ve Abduh'un dinî, sosyal ve siyasî sahalardaki görüşlerini benimsedi. Mısır'da bulunduğu süre içinde sırasıyla *eẓ-Ẓâhir* ve *el-Müʾeyyed* gazetelerinde yazılar yazdı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Trablus'a döndü; burada da yazı hayatını sürdürdü ve I. Dünya Savaşı'na kadar devam edecek olan *el-Burhân* gazetesini çıkarmaya başladı (1911). Emîr Şekib Arslan ve Abdülaziz Çâvîş ile birlikte Medine'de Külliyyetü dâri'l-fünûn'u kurdu. Daha sonra Osmanlı Evkaf İdaresi tarafından İslâm davetçileri yetiştirmek üzere Kudüs'te açılan Salâhiyye Medresesi'nin kuruluşuna yardım etti ve bu medresede belâgat dersleri verdi. Osmanlı hükümetinin 1916'da çıkardığı *eş-Şarḳ* gazetesini yönetti ve burada çeşitli yazılar yazdı.

1919'da Şam'a yerleşen Mağribî, Şam'daki Arap Dil Akademisi'nin (el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî) kurucu üyesi oldu. Daha sonra bu kurumun başkan yardımcılığını ve 1934-37 yılları arasında da başkanlığını yaptı. Ayrıca Kahire ve Bağdat'taki dil akademilerinin üyeliklerinde bulundu. Suriye Edebiyat Fakültesi'nde metin şerhi dersleri verdi (1923). Dil Akademisi'nin hedefine ulaşması için büyük çabalar sarfetti. Arapça'nın gelişmesi, çağa ayak uydurabilmesi, yabancı dillerden gelen yeni kelime ve deyimlerin Arapçalaştırılması, sözlüklerin çağdaşlaştırılması ve yazma eserlerin tenkitli neşri yoluyla Arap edebiyatının tanıtılması alanlarında çalışmalar yaptı. 1956'da Şam'da öldü.

Abdülkādir el-Mağribî

Eserleri. 1. *el-İştiḳāḳ ve't-taʿrîb* (Kahire 1908, 1947). 2. *et-Tesâmüḥu'd-dînî* (Beyrut 1910). 3. *el-Beyyinât fi'd-dîn ve'l-ictimâʿ*. Dinî ve içtimaî makalelerini topladığı iki ciltlik bir eserdir (Kahire 1925). 4. *el-Aḫlâḳ ve'l-vâcibât* (Kahire 1926). 5. *Tâʾiyyetü ʿÂmir el-Baṣrî*. Hicrî VIII. asır mutasavvıflarından Âmir b. Âmir el-Basrî'nin "Tâiyye" kasidesini mutasavvıf Ömer b. Fâriz'in aynı adlı kasidesiyle karşılaştırarak metnini şerh ve tahkik etmiş, eser L. Massignon'un mukaddimesiyle birlikte Beyrut'ta basılmıştır (1948). 6. *Cemâlüddîn el-Efġānî* (Kahire 1948). 7. *Tefsîru cüzʾi Tebâreke*. Hocası Abduh'un "Amme Tefsiri"ndeki metoduyla yazdığı bu eser Kahire'de basılmıştır (1949). 8. *ʿAşerâtü'l-lisân* (Dil Akademisi yayını, Şam 1949). 9. *Ġādetü'l-Kamilya*. Alexandre Dumas'nın *La Dame aux Camélias* adlı romanının tercümesi olan eser 1908'de sahneye konulmuş, 1948'de de Şam'da basılmıştır. Mağribî ayrıca Kemalpaşazâde'nin *et-Tenbîh ʿalâ ġalaṭi'l-câhil ve'n-nebîh* adlı risâlesini tahkik etmiş, buna Osmanlı Devleti'nde Arap dili öğretimine dair yazdığı risâlesini de ilâve ederek *Mecelletü'l-mecmaʿi'l-ʿilmî*'de (VI, 1 vd.) neşretmiştir. Bunların yanı sıra henüz yayımlanmamış, din ve dil konuları başta olmak üzere çeşitli konularda verdiği konferansları ve yazdığı makaleleri vardır. Ayrıca on iki yazma eseri de tenkitli neşre hazırlamıştır. Es'ad Talas, *eş-Şeyḫ Abdülkādir el-Mağribî* adlı eserinde (Kahire 1958) onun hayatını ve ilmî çalışmalarını tanıtmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Enver el-Cündî, *el-Aʿlâmü'l-elf*, Kahire 1957, II, 125; a.mlf., *Terâcimü'l-aʿlâmi'l-muʿâṣırîn fi'l-ʿâlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 263-274; Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn*, Dımaşk 1376-80 / 1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), V, 306; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406 / 1985, s. 400-401; Sâmî el-Kiyâlî, *el-Edebü'l-ʿArabi'l-muʿâṣır fî Sûriyâ*, Kahire 1959, s. 137; Yûsuf Esad Dağır, *Meṣâdirü'd-dirâsâti'l-edebiyye*, Beyrut 1972, II, 1264-1269; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, IV, 47; Abdülkādir Ayyâş, *Muʿcemü'l-müʾellifîn es-Sûriyyîn fi'l-ḳarni'l-ʿişrîn*, Dımaşk 1405 / 1985, s. 490-491; Muhammed Receb el-Beyyûmî, *en-Nehḍatü'l-İslâmiyye fî siyeri aʿlâmihe'l-muʿâṣırîn*, Kahire 1405 / 1984, IV, s. 24-41; Muhammed Mehdî Allâm, *el-Mecmaʿiyyûn fî ḫamsîne ʿâm*, Kahire 1406 / 1986, s. 175-177; Adnân el-Hatîb, "eş-Şeyḫ ʿAbdülḳādir el-Mağribî", *Mecelletü'l-Edîb*, sy. 20, Dımaşk 1951, s. 5; a.mlf., "eş-Şeyḫ ʿAbdülḳādir el-Mağribî fî ḥayâtih ve teʿâlîmih", *Mecelletü'l-Ḥikme*, sy. 6, Beyrut 1957, s. 22.

 AZMİ YÜKSEL